

AZ ERDÉLYI RÍTUSVÁLTOZTATÁSOK

A FELSZABADULT ERDÉLYBEN és Kelet-Magyarországon 1940 őszén erős szertartásváltoztatási hullám indult meg — a görög katolikus szertartásról a latin rítus felé. Ez a mozgalom nemcsak az illetékes egyházi köröket foglalkoztatta, hanem magasabb politikai-diplomáciai körök érdeklődését is felkeltette. Valóban, ennek a kérdésnek a törvényes és megnyugtató megoldása minden tekintetben kívánatos. Ehhez a szükséges kiindulási pont: e meglehetősen sokoldalú vallási, de egyben nemzetiségi és lélektani kérdésnek helyes és lehetőleg teljes ismerése történelmi kialakulásában, az egyházjog szempontjából és főképpen az egész mozgalmat közvetlenül kiváltó előzményeken át.

Ezt kívánja szolgálni a jelen tanulmány.

TUDVALEVŐ DOLOG, hogy a katolikus egyházban a nyugati vagy latin szertartású katolikusok mellett vannak keleti szertartású katolikusok („Orientales“) is, akik ugyanazokat a hittételeket vallják és éppen úgy elismerik a római pápa főségét, mint a latinok, de az istentisztelet végzésének módjában, liturgikus nyelvükben, egyházi fegyelmükben és szervezetükben különböznek tőlük.

A hivatalos római kimutatás a keleti szertartású katolikusoknak öt nagyobb csoportját különbözteti meg: az alexandriai, antiochiai (szír), örmény, bizánci (görög) és káldeus (szír-káld) szertartást; e főcsoportokon belül, főképpen liturgikus nyelvben eltérő változatok vannak, így pl. csak magának a bizánci vagy görög szertartásnak 11 különböző változatát sorolja fel az említett kimutatás, közöttük a magyar görög katolikusok is (Ungheresi di rito orientale); egyedül az örmény szertartásnak nincsen több változata.¹

Erdélyben a keleti katolikusoknak két csoportja él: kevésszámú örmény katolikus, — egész Erdélyben mindössze négy plébánia néhány ezer hívővel (Szamosújvár, Gyergyószentmiklós, Szépvíz és Erzsébetváros, de az utolsó ma is román impérium alatt), a Magyar Statisztikai Zsebkönyv nem is tünteti fel őket külön; — és nagyobb számú görög katolikus — az 1930. évi román népszámlálás adatai szerint a visszacsatolt területen 934.282, a visszacsatolt terület lakosságának 39.1%-a; — nagyobb részük román, de főképpen Erdély szélein szép számmal vannak rutén és magyar görög katolikusok is.

Az átlépés egyik katolikus szertartásról a másikra, vagyis a szertartásváltoztatás (ritusváltoztatás) a dolog természetéből kifolyólag mindig igen kényes egyházi kérdés volt, főképpen a keletieknek átlépése a latin szertartásra.

Kényes a keleti katolikusok szempontjából, akik a közel 400 milliót kitevő katolikus világegyházban aránylag kevesen vannak, az említett hivatalos statisztika szerint 1932-ben összesen 8,177.522-en.

Érthető tehát, hogy minden számbeli veszteség bánatná őket és a lassú felszívódás aggodalmát kelthetné bennük.

De kényes kérdés a római Szentszék szempontjából is. Róma sohasem volt szűkkeblű az idegen népekkel és szokásokkal szemben; Kelettel szemben sem. Nemcsak nem akarta a keleti katolikusokra rá-

¹ Sacra Congregazione Orientale: Statistica con cenni storici della Gerarchia e dei fedeli di Rito Orientale, Roma, 1932 — 29. 1.

erőszakolni a maga nyelvét, liturgiáját és fegyelmét, hanem ellenkezőleg: sajátosságait nagy értéknek tekinti, az Egyház egyetemes voltának egyik jelét és a „Sponsa Christi“ szépségének egyik tündöklését látja a keleti szertartások színes sokféleségében. De meg Róma az elszakadt (schizmatikus) keletiek előtt is dokumentálni akarja a „Mater omnium Ecclesiarum“ megértő szeretetét és visszaédesgetné őket az Egyház ősi egységébe.

Éppen azért régtől kezdve rosszalta az indokolatlan „latinizáló“ törekvést, sőt szigorú büntetésekkel is törekedett azt megakadályozni, így tett főképpen XIV. Benedek: Demandatum kezdetű apostoli konstitúciójában (1743).

Ugyanígy intézkedik az új Egyházi Törvénykönyv (Codex Juris Canonici, 1917): pontosan szabályozza a gyermekek szertartásbeli hovátartozandóságát (atyjuk szertartását követik) és a Szentszék ki-fejezett engedélyéhez köti a szertartásváltoztatást; egyedül az asszonynak engedi meg, hogy a házasságkötéskor vagy később is, a házasság tartama alatt bármikor, külön engedély nélkül felvehesse férje rítusát (98. kán.). 1929 január 1-től kezdve ezt a külön engedélyt a keleti ügyek kongregációjának intézkedése alapján az egyes országok pápai követei (nuncius, internuncius, apostoli delegátus) adhatták meg.

Kétszeresen kényessé, sőt veszedelmessé válik a szertartáscsere és az egyes szertartások között ezzel előidézett számbeli eltolódás ott, ahol a szertartás kérdése szorosan összefonódik a nemzetiségi kérdéssel. És mivel a keleti katolikus rítusok rendszerint nemzeti rítusok is, legtöbb esetben a ritusbeli és nemzeti szempont alig lesz elválasztható egymástól. Ez talán sehohsem éleződik úgy ki, mint éppen Magyarországon, főképpen Erdélyben. Egyrészt azért, mert éppen Erdély a keleti és nyugati kultúrának és kereszténységnek és ezzel együtt a két-féle mentalitásnak is találkozó- és ezzel igen sokszor ütközőpontja is. Azért itt a nyugati kultúrában és mentalításban felnőtt, eredetileg keleti szertartású egyén, könnyen hajlandó szertartásiig is a latin Egyházhoz simulni. Ebből könnyen a keletieket bántó folyamat indulhat ki.

Másrészt nálunk maguk a görög szertartású katolikusok is egymástól nyelvileg és nemzeti érzésben egészen eltérő, sőt egymással ellentétes csoportokat alkotnak, néhol egészen összekeveredve egymással. Ki tudná például Máramaroszigeten, Szatmáron, Nagykárolyban és sok más vidéken is pontosan megállapítani az összes görög katolikusokra, vajjon román, rutén vagy magyar eredetűek-e és jogilag melyik szertartáshoz is kell tartozniok? Az illetékes plébánosok sem tudnak sok esetben kielégítő megoldást találni.

Gondoljunk arra is, hogy az 1910-es népszámlálás adatai szerint a szorosan vett Erdélyben, főképpen a négy székely vármegyében 25.491 magyar anyanyelvű görög katolikus él. Üssünk le e számból egy megfelelő hányadot a magyar ráhatás címén; még így is sokezer görög katolikus marad, aki magát nyelvben, érzésekben és eredetében magyarnak vagy székelynek tudja. Ezek ugyan sohasem fogják elhinni és elfogadni, hogy ők román eredetűek és hogy kötelesek a román görög katolikus szertartást követni. Hogy a román eredetnek még a látszatát is elkerüljék, már a világháború előtt mozdultak a latin szertartás felvétele felé.

Egyáltalában a magyar görög katolikusok kérdését is egészen másként látja a legújabb történelemkutatás, mint azelőtt. Régen mindenki úgy tudta, — az ú. n. utódállamokban ez nemzeti dogma is volt — hogy ezek elmagyarosodott románok vagy rutének, tehát vissza kell őket románosítani vagy szlávosítani. Erdélyben annyira mentek, hogy maga Jorga a székelyeket is elszékelyesített románoknak („románii săcuizap“) vallotta. A legújabb történelmi kutatások azonban egészen mást mutatnak. Bizonyos, hogy Magyarország területén — a közismert veszprémvölgyi görög szertartású kolostoron kívül — a XI—XIII. században több más keleti szertartású szerzetsház is volt. Ezek és más bizánci emlékek kétségtelenné teszik, hogy hazánkban a nyugatról

kiinduló térítési munkával párhuzamosan, sőt azt megelőzően keleti hittérítők is sikerrel működtek; így kezdettől fogva voltak keleti szertartású magyar katolikusok is. A mai magyar görög katolikusok jórészt ezek leszármazottai.¹

Mindezekből az okokból érthető, hogy nálunk a világháború előtt sokan kívánták keleti szertartásukat a latinnal felcserélni és az is természetes, hogy a szertartási kérdésekkel kapcsolatban néha erősebb súrlódások is voltak. Gondoljunk csak a hajdúdorogi magyar görög katolikus püspökség felállításával összefüggő szomorú incidensekre (1913—1914).

Trianon után, a román impérium beköszöntésével a szertartásváltoztatási mozgalom egészen új, ellentétes fordulatot vett, az új hatalom birtokosaitól céltudatosan irányított fordulatot.

A megnagyobbodott Románia törvényhozása a különböző katolikus szertartásokat az egyházjogtól egészen eltérő módon és egészen célzatosan osztályozta.

Először az 1922-ös új alkotmánytörvény, amely különbséget tesz román és nem-román egyházak között: „A keresztény orthodox (= görög keleti) egyház és a görög katolikus egyház román egyházak“ (23. cikkely). Ezzel maga az alkotmánytörvény azt látszik jelezni, hogy minden görög katolikus románnak kíván tekinteni — vagy románnak kíván látni —, másrészt a görög katolikus vallást egészen elkülöníti a latin szertartású katolikus vallástól és a görög keletivel párosítja.

Még világosabban teszi ezt az 1928-as ú. n. román kultusztörvény, amikor 21. cikkelyében a Romániában létező „történelmi egyházakat (kultuszokat)“ a következőképpen csoportosítja:

Az orthodox egyházon, az „uralkodó valláson“ kívül van; 1. görög katolikus román (egyesült) vallás; 2. katolikus (latin, görög-rutén és örmény szertartású) vallás; 3. református (kálvinista) vallás, stb.

Így a román görög katolikus vallást államjogilag a többi szertartású katolikus vallástól egészen különálló vallásnak, külön kultusznak minősíti. Ezzel e törvény az 1. és 2. csoportban szereplő katolikus szertartásnak egymással való felcserélését, vagyis a szertartásváltoztatást államjogilag vallásváltoztatásnak minősíti. És ez a „vallásváltoztatás“ latin szertartásról románra ugyané törvény szerint igen könnyen megy: egyetlen jelentkezéssel az állami anyakönyvvezető előtt, amely vissza nem vonás esetén 30 nap múlva automatikusan magával hozza az eredeti szertartás megváltoztatását (44. és köv. cikkely).

Csakhamar meg is indul az ilyen „államjogi szertartásváltoztatás“, — természetesen a Szentszék engedélye nélkül. Fordulnak elő átlépések görög katolikusról latin szertartásra is. Karakán magyarérsésű görög katolikusok részéről, akik így is dokumentálni akarják magyarságukat. De magától értetődik, hogy román világban ezeknek az eseteknek a száma kicsi. Ugyanis kevés ember szokott a maga érdeke ellen is érvényt szerezni meggyőződésének. Másrészt az állami közegek is rendszerint meggyőztették vagy nem regisztrálták volna az ilyen irányú változtatásokat. De a latin szertartású egyházi eljárások sem óhajtották ezt az eljárást: tudták, hogy az nem törvényes és ezt becsületes lélekkel közölték is az érdekelttekkel. Tanulságosak e tekintetben az 1938-as szatmár-nagyvárad-i római katolikus egyházmegyei zsinat intézkedései. Elvileg kimondja, hogy „a Szentszék engedélye nélkül történt szertartásváltoztatás bűn az Egyház szent törvényei ellen és egyház-

¹ Papp György: A honfoglaló magyarság első érintkezése a bizánci egyházzal (1938.) és mások; v. ö. Ivánka Endre összefoglalását az Erdélyi Tudósító ezidei évf. 77. és köv. lapján: Görög szertartás, görög szerzetesség és görög műveltség az árpád - kori Magyarországon.

jogilag érvénytelen“, — és ehhez képest adja meg nagyon lojális utasításait (346—347. §.) Ugyanilyen értelemben intézkednek a többi katolikus püspökök is.

Sokkal gyakoribb a fordított irány: latin szertartásról román görög katolikusra. Főképpen 1930 után, amikor a „numerus Valachicus“-t minden téren kezdik érvényesíteni, de főképpen az állami és községi hivatalokban és üzemekben. A kisebbségi alkalmazottakat irgalmatlanul rostálják. Az állásában maradásnak vagy álláshoz jutásnak igen sokszor elengedhetetlen feltétele: vallásilag is hozzá hasonulni a többségi fajhoz, tehát vagy görög keleti vallásra térni, vagy legalább román görög katolikussá lenni. Ahogy az egyházi jelentésekből megállapítható, a hivatalfőnökök kifejezetten is „conditio sine qua non“-ként kívánják ezt, — az erdélyi talán még megelőgszik a szertartáscserével, de a regáti az orthodox vallás felvételét követeli. Megszorult, sokgyermekes apák, egyszerűbb műveltségű vagy gyengébb vértetű egyének, sajnos, kétségbeesett helyzetükben más kiutat nem találnak, így van ez a katolikusoknál és másvallásuaknál egyaránt. Így tesz sok leány is román kérére kedvéért. Természetesen így nemcsak ő vész el eredeti vallása vagy szertartása számára, hanem utódai is.

Érdekes volna ennek a vallási mozgalomnak kimerítő statisztikáját ismerni. Sajnos, ez még nem áll rendelkezésre. Talán nem is készíthető el pontosan soha, mert sokan csak az illetékes hatóságok előtt kívánták végigjátszani a szertartásváltoztatás vagy görög keleti vallásra áttérés szerepét, de vigyáztak, hogy ez ne kerüljön nyilvánosság elé. De az egyházi jelentésekből megállapítható a következő: Tisztán katolikus vallású, meggyőződéses falvakban, ahol a nép gazdaságilag nem függött az állami hatóságoktól, kevés eset van az elpártolásra; imitt-amott azonban a nép fiai közül is kerül egy-egy „tanultabb“ fiatal ember, aki egy segédjegyzői vagy más állásért, egy-egy „tanult leány“, aki a román vőlegény 6zép szeméért szertartást vagy hitet cserél. De az államtól függő kenyérkeresetben levőknél, tehát városokban és állami üzemekben lakó katolikusoknál a román impérium utolsó éveiben az ilyen nyomás alatt történt változtatások már egészen aggasztó arányokat öltöttek.

Néhány városról és ipari telepről szóló adat eléggé szemléltető képet ad arról, hogy a román impérium utolsó kb. 5 éve alatt (1935—1940) milyen ütemben folyt a „román vallásokra“ való átlépés. Ezekben az években a római katolikus hívek közül

Nagybányán	görög katolikus lett:	49,	görög keletivé lett:	48
Máramaroszigeten	»	»	»	56
Szatmár II. sz. plébániáján	»	»	»	24
Nagykárolyban	»	»	»	20
Kolozsvárott	»	»	»	182
Sugatag falucskában	»	»	»	24
Alsófernezely (kohó)	»	»	»	6

Rónaszéken 1930-ban az összes bányászokat a görög keleti egyházba akarták terelni, de a nép ellenállott; 1935-ben mégis 6-an lettek görög keletivé.

Ez csak néhány példa, többnyire a szatmári egyházmegyéből.

Kiegészíti e szomorú képet az orthodox vallásra áttért katolikusok számának emelkedése. Így az erdélyi egyházmegye területén

1929-ben:	30	egyén	tért	át	orthodox	(görög	keleti)	vallásra,
1930-ban:	20	»	»	»	»	»	»	»
1931-ben:	44	»	»	»	»	»	»	»
1932-ben:	24	»	»	»	»	»	»	»
1933-ban:	37	»	»	»	»	»	»	»
1934-ben:	156	»	»	»	»	»	»	»
1935-ben:	300	»	»	»	»	»	»	»
1936-ban:	329	»	»	»	»	»	»	»
1937-ben:	370	»	»	»	»	»	»	»
1938-ban:	397	»	»	»	»	»	»	»

A lelkészek jelentéseiből megállapíthatóan az okok minden esetben ezek: hatósági nyomás; hogy állásában megmaradjon; hogy állást-kenyeret kaphasson; házasság; néha erőszak, fenyegetés is.

Megjegyzendő, hogy a fenti adatok bátran szorozhatók 3—4-gyel, mert a családfővel együtt esetleg a felesége, de legalább a gyermekei szintén elvesztek a római katolikus Egyház számára. Azt is megfigyelhetjük, hogy az évi elpártolások száma 1934-től 1939-ig folytonos crescendo-ban vannak. Az 1940. év már nem egészen román év, különben is akkor már más szerek fűdögáltak, azért az addig emelkedő görbe megtorpan, vagy le is zuhan.

Sajnos, nem mondható, hogy a román görög katolikus egyház vezetői mindig eléggé az egyházjog előírásai szerint bíralták volna el ezeket az „áttéréseket”: legtöbbször az ilyen „államjogilag” áttérteket egyszerűen egyháziilag is a magukénak tekintették; a gyermekeiket is, az egyházjog előírásai ellenére keresztelték, bérmálták, román görög katolikus hitoktatásban részesítették, szóval úgy pasztorálták mint a jog szerint saját híveiket. Így pl. amikor Csíkszentkirályon 43 római katolikus egyén a plébánossal való elégedetlenségéből, felbujtásra görög katolikus szertartásra „tért át”, a román görög katolikus plébános ezeket az elégedetleneket egyszerűen elfogadta és számukra, meg a már meglévő 20 magyar anyanyelvű gör. kát. család számára 1936-ban, a római katolikus egyház ingatlanából kisajátított telken, görög katolikus kápolnát építtetett. Egyetlen ellenkező esetről tudunk Erdély földjén: a tölgyesi görög katolikus esperesről, aki következetesen ragaszkodott a ritusváltoztatásnak kánonjogi formájához és enélkül nem tekintette a másunnan jövőket sajátjának. Emiatt meg is vonták tőle az államsegélyt, ahelyett hogy Főpásztora, a balázsfalvi érsek korrekt eljárásáért megvédte volna őt az állami hatóságokkal szemben.

Ilyen állapotokat talált az 1940 augusztus 30-i bécsi döntés. — Most már a hatósági nyomás és függés alól felszabadult lelkekben önként erős reakció robban ki — és rövidesen az ellenkező folyamat indul meg: a román görög katolikus és görög keleti vallás tömeges elhagyása.

A kényszerből vagy jellemtelenségéből román vallásra áttértek közül sokan sietnek visszacsinálni helytelen lépésüket; mások, akiket görög katolikus vallásuk miatt erővel románoknak minősítettek, felhasználták az első kedvező alkalmat, hogy szertartás- vagy vallásváltoztatás árán is letöröljék magukról a román eredet látszatát; ismét mások, konjunktúrás emberek, számításból vagy román éra alatt gyanús múltjuk palástolására hagyták el keleti rítusukat, — sőt elég tekintélyes számban lesznek reformátusokká is. Előmozdította e mozgalmat az is, hogy aránylag sok román pap, főképpen a politikus-papok, a magyarok elől menekülve, magukra hagyták híveiket.

A magyar kormány mindmáig érvényben hagyta az 1928-as román vallásügyi törvénynek a vallásváltoztatásról és a gyermekek vallásáról szóló rendelkezéseit. Így a visszatérés is a román törvényhozástól megindított és szabadalmazott módon, tehát egyszeri jelentkezéssel történhetett.

Itt sem rendelkezünk még pontos adatokkal. Néhol a latin szertartásra visszatérő görög katolikusok száma jelentékeny lehetett, de szép számmal lettek görög katolikusokból reformátusokká is. Így:

	latin szertartásra tért : 88,	reformátussá lett : 12
Felsőbányán	»	»
Felsővisón	»	» 5,
Máramarosszigeten	»	» 54,
Nagybányán	»	» 304,
Nagykárolyban	»	» 251,
Szatmár II. sz. plébániáján	»	» 253,
		» 6

Kolozsváron 1940. utolsó négy hónapjában :

görög katolikusból római katolikussá lett		266	} 362	} 414		
görög keletiből	»	96				
görög katolikusból reformátussá	»	277	} 294			
»	»	unitáriussá			»	13
»	»	evangélikussá	»		4	
görög keletiből reformátussá	»	106	} 118			
»	»	unitáriussá			»	8
»	»	evangélikussá			»	4

Tehát jelentékenyen többen tértek át a protestánsokhoz (412), mint a római katolikus vallásra (362).

Úgy látszik, e nagyobb számú szertartásváltoztatásokból felmerült panaszok bírták rá a Keleti Ügyek Kongregációját arra, hogy még 1940 november 23-án kelt rendeletével visszavonta a nunciusoknak 1928-ban adott felhatalmazást és a szertartásváltoztatási engedély megadását újból önmagának tartotta fenn (Acta Ap. Sedis XXXIII, 28).

Nem tudjuk, hogy a latin szertartású katolikus egyház számbelileg mennyi új tagot „nyert“ ezen az úton, avagy egyáltalában gyarapodott-e vagy sem — a román impérium alatt szenvedett nagy számbeli veszteségekhez viszonyítva. De ha gyarapodott is, az ilyen szaporodásnak egyházi szempontból nem örvendezünk: mi nem óhajtunk törvénytelen gyarapodást; mi más rítusú katolikus testvéreinkkel szemben ma is lojálisak akarunk lenni; nekünk vallási (és nemzeti szempontból is) nagyobb érték a haza összes polgárainak lelki megnyugvása és kölcsönös harmóniája, mint mások lelkének megkeserítése árán nyert néhány száz új hívő.

Egyházi szempontból törvényesnek kell tekinteni azoknak mostani visszatérését, akik a román impérium alatt „államjogilag“, tehát érvénytelenül változtatták románra latin szertartásukat. Úgyszintén kánonjogilag — kellő lelki előkészítés után — törvényesen átvehetők azok a görög keletiek, akik katolizálásukat kifejezetten a latin szertartás felvételéhez kötik.

A többi állam jogi szertartásváltoztatást nem tekinthetjük egyházzal érvényesnek mindaddig, amíg a Szentszék engedélyét meg nem nyerték. Ezt a katolikus lelkészek nyíltan ki is szokták jelenteni a náluk jelentkezőknek. Ebből is magyarázható, hogy aránylag sok görög katolikus lett reformátussá, mert ott semmiféle engedélyt és formalitást nem követelnek tőle.

De „a többinek“ az ügyét is valamilyen módon rendezni kell. A lelkek békéje és a lelkiismeretek megnyugvása így kívánja. Egyeseknél komoly kánoni okok alapján bizonyára az érdekelt görög katolikus püspök is véleményezni fogja a Szentszék engedélyének megadását. Mások talán nem tudnak szorosan vett kánoni okot felhozni, de ha olyan a lelki beállítottságuk, hogy inkább egészen elhagyják katolikus vallásukat, semhogy visszatérjenek a görög szertartásra, — szerény nézetünk szerint ez a leküzdhetetlen irtózás a keleti szertartással szemben eléggé komoly és eléggé kánoni ok is az engedély megadására. Ha a kedélyek majd kissé megnyugszanak, a Szentszéknek minden nemzeti féltékenységen felülemelkedő bölcsesége bizonyára meg fogja találni a teljesen megnyugtató megoldást — a múltra vonatkozólag.

A jövőre nézve a kérdés magától megoldódik azzal, hogy kormányunk — a jelek szerint rövidesen — meg fogja szüntetni a zavart okozó, ominózus román kultusztorvény hatályát, — és akkor Erdély területén is életbelép a magyar hatóságoktól mindig és ma is érvénybenlevőnek tekintett régi, 1814-i kir. helytartósági rendelet, amely a szertartásváltoztatásnak és a vegyesszertartásúak házasságából született gyermekek vallásának a kérdésében teljesen az egyházjog előírását követi. Az egyházjognak és állami jognak ez a harmóniája meghozza a lelkek harmóniáját is.